

Лизень Є.В.

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

ДІЯЛЬНІСТЬ МИРОТВОРЧОЇ МІСІЇ Ж. БАРТЕЛЕМІ У ВРЕГУЛЮВАННІ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ У ЛЮТОМУ-БЕРЕЗНІ 1919 Р.

У статті розкрито роботу миротворчої місії Антанти на чолі з генералом Ж. Бартелемі у лютому-березні 1919 р., позицію ЗОУНР і рекомендації міжнародної делегації щодо вирішення польсько-українського воєнного конфлікту.

Ключові слова: ЗОУНР, УНР, Польща, переговорний процес, генерал Ж. Бартелемі, Антанта, УГА, Східна Галичина.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження пов'язана з тим, що у новітній історії України важливе місце належить участі міжнародних делегацій у вирішенні різних за значенням і характером українських питань. Перший досвід організації офіційних міжнародних зустрічей і переговорів, а також участі в них припадає на добу Української національної революції 1917–1923 рр. Часто від результатів роботи цих делегацій і внутрішньополітичної ситуації в Україні залежав процес державотворення та результат міжнародної підтримки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Положення статті найбільш ґрунтовно відображені у працях О. Карпенка [2], М. Литвина [4] та Л. Вишчельського [13], М. Клімецького [12]. Ці дослідники в межах розв'язання проблеми українсько-польських військово-політичних змагань не оминають приїзд і роботу в Галичині делегації генерала Ж. Бартелемі.

Постановка завдання – чітко відстежити умови та перебіг усіх етапів переговорів між миротворчою місією Антанти з польською й українською сторонами збройного конфлікту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перша світова війна, попри очевидні та численні негативні явища, які її супроводжували, породила умови для реалізації багатьма великими і малими бездержавними народами Європи природного права на самовизначення і власну державу. До цього процесу долучилися як поляки, так і українці Східної Галичини, Буковини та Закарпаття, громадсько-політичний провід яких 18–19 жовтня 1918 р. у Львові задекларував утворення Української держави в межах етнічних кордонів. Утім,

спроби українських політичних сил впродовж останньої декади жовтня 1918 р. офіційно отримати від австрійського уряду право на владу виглядало досить наївно. Чи варто було очікувати справедливого поділу австрійським урядом Галичини між поляками й українцями? Очевидно, що ні. Про це більш ніж переконливо свідчить політика Австрійської імперії впродовж ХІХ – початку ХХ ст. щодо українсько-польських відносин, адже не було закладено жодних політико-правових механізмів, які б дали змогу розв'язувати територіальні суперечки без порушення етнічних меж, а також виключити можливість вирішення цієї проблеми збройним протистоянням. Загалом все зводилося до того, що влада у Східній Галичині буде передана Польській ліквідаційній комісії (ПЛК), яка 28 жовтня почала працювати в Кракові. На 1 листопада був запланований приїзд ПЛК до столиці краю міста Львова для того, щоб перебрати владу в намісника. Як наслідок, для українців єдиним шляхом відродити свої історичні права на незалежну державу в рамках етнічних меж стало застосування сили.

З огляду на те, що поляки, заручившись підтримкою США й Антанти, готувалися перебрати владу у Львові, український табір цілком логічно вдався до превентивних дій, і зранку 1 листопада 1918 р. силовий сценарій захоплення українцями влади у Львові було успішно реалізовано [8, с. 249]. Листопадовий зрив, який фактично було проведено без пострілів і людських втрат, переріс у масштабне польське-українське збройне протистояння, яке в українській історіографії отримало назву «українсько-польська війна» [4], а у польській – «польсько-українська» [12].

Адже широкі верстви польського населення та політичні сили не піддавали сумніву свої права на Східну Галичину з центром у Львові. Факт силового захоплення українцями влади у Львові пов'язаний із тим, що польські громадсько-політичні кола та преса проігнорували проголошення відродження засад Української держави 19 жовтня 1918 р. [12, с. 377].

У розв'язання збройного конфлікту втрутилися країни Антанти, які взяли на себе повноваження стабілізувати повоєнну ситуацію та побудувати нову геополітичну карту Європи. Якщо у ставленні до незалежності Польщі між ними панувала повна єдність, то стосовно ЗУНР, зокрема у Великій Британії, була окрема думка. Ця думка ще у листопаді 1918 р. була оформлена у меморандум закордонного відомства цієї держави, який рекомендував Антанті вплинути на Варшаву задля припинення бойових дій і розглянути можливість визнати незалежність ЗУНР або об'єднання Галичини з Наддніпряниною [3, с. 63].

Загалом упродовж листопада 1918 – першої половини січня 1919 рр. робота різних дипломатичних місій у Польщі та Східній Галичині зводилася до вивчення ситуації та пошуку механізмів примирення ЗУНР із Польщею. Дипломатичні представництва ЗУНР і Польщі активно намагалися роз'яснити зміст і суть конфлікту, свої права, схилити на свою сторону міжнародних посередників і показати межі компромісу. Варшава доволі болісно реагувала на діяльність антантівських місій і неодноразово шукала у Франції підтримку її негативного до них ставлення. 21 січня 1919 р. маршал Франції Ф. Фош звернувся до керівництва Паризької мирної конференції, яка займалася проблемою Східної Галичини, з проханням у майбутньому надсилати на переговори з галичанами лише спільні місії, за участю представників Франції, Англії, США та Італії [4, с. 261]. З метою вивчення ситуації, пов'язаної з польсько-українською війною, керівники держав Антанти на своєму засіданні 25 січня 1919 р. вирішили відрядити до Польщі велику коаліційну миротворчу місію [9].

Безпосередній розгляд польських справ на Паризькій мирній конференції розпочався 29 січня 1919 р. з виступу Р. Дмовського перед представниками великих держав на «Раді Десяти», до складу якої входило по два представники від держав-переможниць – Великої Британії, Франції, США, Італії та Японії. Під керівництвом французького дипломата Ж. Камбона за участю представників Франції, Великої Британії, США, Італії невдовзі було сформовано і направлено делегацію

Ж. Нуленса до Варшави, а з неї, в свою чергу, виділено військово-дипломатичну місію на чолі з французьким генералом Ж. Бертелемі, яку в кінці січня – на початку лютого 1919 р. було скеровано до Польщі та Східної Галичини.

Ця делегація отримала завдання досконало вивчити політичне, економічне і військове становище, національно-культурні відносини у регіоні, підготувати змістовний і вичерпний звіт Паризькій конференції та водночас розглянути на місці перебіг і перспективи польсько-української війни, з'ясувати, зокрема, чи варто її продовжувати, чи домогтися порозуміння між поляками й українцями [4, с. 262].

Утім, перед приїздом до Львова делегація побувала у Кракові, Варшаві, Перемишлі, де мала зустріч із першими особами Польщі. Жодної попередньої зустрічі з українськими дипломатичними колами та першими особами ЗОУНР не було проведено. Очевидно, що навіть без показових прийомів і зустрічей, потужного інформаційного супроводу в пресі делегація Ж. Бартелемі була відверто на стороні Польщі.

На початку лютого 1919 р. у ставці головнокомандувача в Ходорові полковник Української Галицької Армії (УГА) В. Курманович отримав несподіване завдання. «Ви делегували мене із секретарем Бубелою до Львова, – згадував він в 1936 р. – у справі переговорів з англійським полковником, делегатом Антанти, відносно демаркаційної лінії чи там завішення зброї». Ці переговори були продовжені у Ходорові наприкінці лютого. Про ці події 5 лютого часопис «Стрілець» повідомляв: «Франко-англійська місія під командуванням генерала Бартельмі і полковника Уейда приїхала до Львова і ставить Українцям безумовне домагання відступити Полякам одвічно українські території по Буг» [10]. Варто зазначити, що місія Антанти втрутилася в польсько-українську війну тільки тоді, коли стратегічне становище польської армії під Львовом значно погіршилося, оскільки їй загрожувало оточення, а разом із припиненням транспортного сполучення з Перемишлем і Польщею – капітуляція [14, с. 73].

Через декілька днів Ж. Бартелемі виїхав до Варшави, де 12 лютого 1919 р. зустрівся з прем'єр-міністром і міністром закордонних справ І. Падеревським і Ю. Пілсудським. Предметом розмови стало проведення демаркаційної лінії по Бугу та Дністру. Ю. Пілсудський погодився передати українцям ще й колію Стрий – Лавочне [4, с. 263]. 15 лютого поточного року на засіданні місії у Варшаві Ж. Бартелемі міркував над тим,

якими засобами можна змусити українців прийняти умови Антанти. Не придумавши переконливих аргументів, звів свою доповідь до відвертого фальсифікування стану справ і намагався переконати присутніх у неспроможності українців до державного будівництва [6, с. 123]. Після цього Ж. Бартелемі розпорядився розпочати другий раунд переговорів із командуванням Галицької армії. Це збіглося з початком 16 лютого 1919 р. масштабної наступальної операції Галицької армії зі стратегічною метою – здобути Львів. Польські сили були не готові до такого раптового наступу [13, с. 31].

Неочікуваним наступ став і для делегації Антанти. 18 лютого 1919 р. Ж. Бартелемі надіслав командувачу УГА М. Омеляновичу-Павленку телеграму, в якій вимагав негайно припинити бойові дії для переїзду делегації з Перемишля до Львова. М. Омелянович-Павленко відмовився припинити бої [7, с. 154], утім, виконав наказ Президента ЗОУНР Є. Петрушевича пропустити місію Ж. Бартелемі до Львова [6, с. 122]. Штаб УГА розташовувався у містечку Ходорів, що приблизно за 60 км на південь від Львова. 20 лютого 1919 р. Ж. Бартелемі зі Львова надіслав М. Омеляновичу-Павленку чергову телеграму з вимогою припинити бої та забезпечити проїзд делегації до Ходорова. Командувач української армії забезпечив проїзд, але бої на фронті не зупинив. У своїх спогадах ці події М. Омелянович-Павленко оцінив так: «Не треба доводити, що самий факт можливості переговорів дуже шкідливо відбивався на наших замірах. Уряд не знайшов можливості відмовити відпоручникам держав-переможців» [7, с. 155].

22 лютого 1919 р. делегація Антанти у складі генералів Ж. Бартелемі та Картона де Віарта, професора Лорда, полковників Моля та Сміла, майорів Віккера та Стабіле і супроводжуваних осіб приїхала до Ходорова. Делегацію зустріли командувач УГА М. Омелянович-Павленко та начальник штабу В. Курманович. Оскільки, зі слів М. Омеляновича-Павленка, «ген. Бартелемі вже мав між нашим вояцтвом вироблену славу нашого гострого противника, <...> я попросив полк. Курмановича довести до відома комісії, що для кращого перебігу наради бажано, щоби головував ген. Картон де Віарт» [7, с. 155]. Пропозицію було прийнято, й у приміщенні штабу розпочалося перше засідання. Бої на фронті не припинялися. Переговори розпочалися із заяви Картона де Віарта: «18-го ц.м. ми звернулись до Вас з вимогою завішення зброї в цілі прибуття нашої місії з Перемишля до

Львова. Натомість Ви відповіли генеральною битвою на всьому фронті. Ми питаємо Вас: це є визов супроти держав Антанти? Коли ні, то ми ставимо Вам негайне домагання припинити розпочату Вами генеральну битву. На відповідь даємо Вам 5 хвилин». М. Омелянович-Павленко відповів, що оперативні обставини не давали змоги зупинити відразу бої, а щодо припинення боїв взагалі, то це є повноваженням уряду ЗОУНР. Відповідь командувача УГА задовольнила делегатів Антанти. Картон де Віарт запитав, скільки потрібно часу, щоб припинити бої. Порадившись із В. Курмановичем, М. Омелянович-Павленко заявив, що відповідь від уряду буде до третьої години дня. Делегати погодилися чекати. Після цього Ж. Бартелемі представив командуванню УГА проект мирної угоди [7, с. 155–156].

У проекті йшлося про встановлення демаркаційної лінії, яка мала б проходити вздовж Бугу, кордонів Жовківського і Кам'янецького, Львівського і Кам'янецького, Львівського і Перемишлянського повітів, повертати на південний схід від Бібрки і Вибранівки, а потім східною межею Дрогобицького та Турківського повітів. За поляками мав опинитися Дрогобицько-Бориславський нафтовий басейн [6, с. 125; 5, с. 166].

Безумовно, такі умови були неприйнятними для української сторони, зважаючи на успішний розвиток Вовчухівської наступальної операції, блокування Львова та цілковиту стабільність фронту на інших ділянках [4, с. 266]. Приблизно о 14.30 год прийшла відповідь зі Станіслава, у якій зазначалося, що Державний Секретаріат ЗОУНР зможе прийняти рішення тільки зранку 23 лютого. Антантівська делегація, не сперечаючись, виїхала до Львова. Було досягнуто домовленостей продовжити переговори у Львові. М. Омелянович-Павленко, розуміючи, що делегація Ж. Бартелемі підтримує Польщу, її приїзд до Ходорова оцінив досить позитивно, адже це була нагода «правильного інформування держав Антанти про УГА. Ці й інші відвідини комісії та витривалість нашого війська в боротьбі з сильнішим противником спричинилися до того, що в 1919 р. наша армія мала славу найкращої військової групи на Сході Європи» [7, с. 157].

Увечері 23 лютого 1919 р. до Львова прибула українська делегація на чолі з віце-президентом Української Національної Ради Л. Бачинським. До складу делегації входили полковник М. Тарнавський, отець Ф. Бонн, який був перекладачем. Польську сторону представляли полковник М. Кульнський, майори Я. Гемпель і Я. Маріан-

ський. Обговорювали питання про перемир'я. 24 лютого учасники підписали договір про припинення бойових дій із 25 лютого [6, с. 124].

Зранку 25 лютого 1919 р. переговори продовжилися. Для їх проведення до Львова прибула українська делегація у складі В. Охримовича, О. Бурачинського, С. Витвицького, М. Лозинського, В. Темницького, Ф. Бонна, полковників К. Гужковського та К. Слюсарчука, підполковника В. Фідлера й отамана Т. Рожанковського. Польське представництво очолив А. Скарбек. Основна дискусія знову розгорнулася навколо демаркаційної «лінії Бартелемі».

Українська делегація обстоювала кордон по річці Сян, тоді як польська сторона – лінію Берестечко – Рогатин – Галич – Калуш. Більш за все ця лінія була заявлена, щоб пізніше показати, що поляки готові йти на компроміс. Зрозуміло було, що жодна сторона не готова шукати компромісу, адже із самого початку роботи делегація Антанти не зайняла позицію пошуку компромісу із самодостатнім суб'єктом переговорів – ЗОУНР [14, с. 65].

Як наслідок, перші тристоронні переговори у Львові виявилися безрезультатними. Ж. Бартелемі запропонував провести ще одну зустріч із галичанами 27 лютого 1919 р. у Ходорові, учасником якої мав стати Головний отаман УНР С. Петлюра [4, с. 266]. Між іншим, політичні та військові сили Польщі запевняли, що йдуть на компроміс, адже законним для них було вимагати проведення демаркаційної лінії по р. Збруч [6, с. 126]. Запланований на 27 лютого 1919 р. черговий раунд переговорів розпочався вчасно. Цього разу, як пише М. Омелянович-Павленко, «партія розігралася між С. Петлюрою та Ж. Бартелемі. Небіжчикові (С. Петлюрі – Є. Л.) дуже шкодило незнання чужих мов, але не дивлячись на це, він був гідним заступником української справи» [7, с. 161]. Зокрема, С. Петлюра домагався від місії Антанти самостійності УНР і ЗОУНР, фінансової та військової допомоги для продовження війни проти більшовицьких військ в Україні. У відповідь місія Антанти, яка робила останні спроби утвердити «лінію Бартелемі», вимагала від С. Петлюри тільки поступок, не даючи ніяких конкретних гарантій допомоги [2, с. 280].

На переговорах стало зрозуміло, що мета місії Антанти – стабілізувати польсько-українські відносини, переорієнтувати УГА на більшовицький фронт. Очевидно, що це також було певною ціллю і С. Петлюри, який приїхав до Ходорова не тільки на переговори з Антантою, але і просити

військової допомоги для ЗОУНР [7, с. 160]. Адже після того, як 4–5 лютого 1919 р. війська армії УНР покинули Київ та почали відступати на захід, більшовицький фронт ставало дедалі важче втримувати [5, с. 69].

27 лютого 1919 р. жодних домовленостей не було досягнуто. На наступний день делегації ЗОУНР і Польщі отримали від місії Ж. Бартелемі проект договору про перемир'я. Документ складався з двох пояснювальних записок, договору і карти розмежування. Його суть зводилася до припинення бойових дій із моменту підписання перемир'я, відступу військ за вказану лінію (стосувалося тільки українців), звільнення полонених та інтернованих. У спеціальному додатку зазначалося, що половину видобутку нафтового басейну поляки мусять продавати Українській державі. У спеціальному меморіалі до української та польської сторін генерал попереджав про те, що до його компетенції належить припинення воєнних дій і встановлення тимчасового перемир'я, а далі проблеми вирішуватиме Паризька конференція. Він попередив, що чекатимуть уповноважених для підписання перемир'я на їх умовах у Львові до 8 год 5 березня 1919 р. [4, с. 268].

Вручаючи проект делегатам ЗОУНР О. Бурачинському, С. Витвицькому та М. Лозинському, Ж. Бартелемі попередив їх, що, хоча становище на фронті склалося на користь ЗОУНР, Польща може незабаром розпочати наступ, маючи допомогу армії Галлера [1, с. 161]. Незважаючи на тиск місії Ж. Бартелемі та бажання галицького керівництва зберегти добрі відносини з Антантою, зазначені умови Державний Секретаріат відкинув. Делегація ЗОУНР, їдучи зі Львова через Ходорів, доручила начальній команді Галицької армії відновити бойові дії на фронті. 1 березня 1919 р. М. Омелянович-Павленко видав відповідний наказ, який завершувався словами: «До зброї, товариші коменданти, старшини, стрільці і козаки! Хай нас розсудить залізо і кров!» [7, с. 161–162].

У зв'язку з відновленням бойових дій 1 березня 1919 р. Ж. Бартелемі, котрий чекав до визначеного терміну у Львові, надіслав М. Омеляновичу-Павленку телеграму, в якій ультимативно заявив: якщо українська сторона не припинить вогонь, вона бере на себе відповідальність за зрив перемир'я, а місія 2 березня залишить Львів. Голова уряду ЗОУНР С. Голубович радіограмою зазначав, що місія Ж. Бартелемі у своїй діяльності та пропозиціях враховувала лише інтереси польської сторони, мала намір віддати половину території ЗУНР Польщі. Незважаючи

на щире бажання жити у мирі з сусідами, українці мусять захищатися. С. Голубович пропонував надіслати до Галичини іншу, незалежну місію [4, с. 269].

Делегація Антанти 3 березня 1919 р. виїхала до Варшави [2, с. 282]. Ж. Бартелемі прозвітував представнику Антанти у Польщі Нулансу про невдачу, спричинену українцями. До речі, Нуланс, висловлюючи обурення з цього приводу, здебільшого звинувачував С. Петлюру. Делегація Ж. Бартелемі склала відверто антиукраїнський звіт особисто Ллойд Джорджу, В. Вільсону та Ж. Клемансо й рекомендувала, посилаючись на загрозу падіння Львова і воєнні успіхи УГА, якнайшвидше вислати до Польщі армію генерала Ж. Галлера та значну кількість зброї [3, с. 64].

Упродовж квітня-травня 1919 р. Антанта надала Польщі значну військову допомогу, яка і визначила долю українсько-польської війни у липні 1919 р. Оцінюючи ситуацію з сьогодення, бачимо, що події лютого – початку березня 1919 р. були далекі від послаблення конфронтації між двом націями і тільки започаткували складну дискусію польсько-українського порозуміння, яка розтягнулася на багато десятиліть.

Висновки. Таким чином, за тодішньої військово-політичної ситуації в Східній Галичині, враховуючи психологічні настрої армії та народу й орієнтуючись на усталені норми міжнародного права, уряд ЗОУНР і командування УГА обрали єдину можливу тоді ухвалу, а саме відмовилися від кабальних умов перемир'я, запропонованих миротворчою місією Ж. Бартелемі.

Список літератури:

1. Західно-українська народна республіка. 1918–1923: Уряди. Постаті / гол. ред. Я. Ісаєвич ; упоряд. : М. Литвин, І. Пагер, І. Соляр. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2009. 350 с.
2. Карпенко О.Ю. З історії Західно-Української Народної Республіки (До 85-річчя з дня народження професора О.Ю. Карпенка) / за заг. ред. М. Кугутяка. Івано-Франківськ, 2006. 494 с.
3. Красівський О. Антанта і відродження української й польської державності в 1918–1921 рр.: Польща та Україна в боротьбі за незалежність 1918–1920. Варшава, 2010. С. 53–69.
4. Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 : монографія. Львів : Інститут українознавства НАН, 1998. 488 с.
5. Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР : монографія. Львів, 1995. 368 с.
6. Макарчук С. Українська республіка галичан: нарис про ЗУНР. Львів : Світ, 1997. 192 с.
7. Омелянович-Павленко М. Спогади командарма (1917–1920). Київ, 2007. 608 с.
8. Реєнт О. Українські визвольні змагання 1917–1921 років. Київ, 2016. 280 с.
9. Стрілець. 1919. 28 січня.
10. Стрілець. 1919. 5 лютого.
11. Хома І. Січові Стрільці. Створення, військово-політична діяльність та збройна боротьба Січових Стрільців у 1917–1919 рр. Київ, 2011. 104 с.
12. Klimecki M. Polska-ukraińska wojna o Wschodnią Galicję 1918–1919: polskie spojrzenie. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2009. Вип. 18. С. 373–384.
13. Wyszczelski L. Wojna o kresy wschodnie. Warszawa, 2011. 490 s.
14. Wątor A. Narodowa Demokracja w Galicji do 1918 roku. *Naukowe US*, 2002. 403 s.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ МИРОТВОРЧЕСКОЙ МИССИИ Ж. БАРТЕЛЕМИ В УРЕГУЛИРОВАНИИ ПОЛЬСКО-УКРАИНСКОГО ВООРУЖЕННОГО КОНФЛИКТА В ФЕВРАЛЕ-МАРТЕ 1919 Г.

В статье раскрыто работу миротворческой миссии Антанты во главе с генералом Ж. Бартелеми в феврале-марте 1919 г., позицию ЗОУНР и рекомендации международной делегации по решению польско-украинского военного конфликта.

Ключевые слова: ЗОУНР, УНР, Польша, переговорный процесс, генерал Ж. Бартелеми, Антанта, УГА, Восточная Галиция.

THE ACTIVITY OF THE PEACEFUL MISSION BY J. BARTHELEMY IN THE REGULATION OF THE POLISH-UKRAINIAN ARMED CONFLICT OF THE FEBRUARY-MARCH OF 1919

The article reveals the work of the Entente peacekeeping mission headed by General J. Barthelemy in February-March 1919, the position of the OUNR and the recommendations of the international delegation on the solution of the Polish-Ukrainian military conflict.

Key words: ZOUNR, UNR, Poland, negotiation process, General J. Barthelemy, Entente, UHA, Eastern Galicia.